

DÜNYA'DA ve TÜRKİYE'DE ASGARİ ÜCRET UYGULAMASI

Dr. Emin KURTCEBE*,

SMMM Ali Osman HORZUM**

Özet

Asgari ücret; normal bir çalışma günü karşılığı olarak işçilere ödenen ve işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarını, asgari düzeyde karşılamaya yetecek ücret olarak tanımlanmaktadır.

Asgari ücret; ekonomik yönü, sosyal ve toplumsal yönü itibariyle büyük önem arz etmektedir. Önemli etkilere sahip asgari ücrete ilişkin ilk görüşler, antik Yunan'a kadar uzansa da modern anlamıyla asgari ücretin ele alınması oldukça kısa bir geçmişe sahiptir.

Asgari ücret; ulusal düzeyde, çalışma yaşamı ile ilgili tarafların eşit koşullar altında temsil edildikleri, bağımsız kurul veya komisyonlar aracılığı ile saptanır ve yürürlüğe konur.

Türkiye'de, yaklaşık 13 milyon çalışanı ve 3 milyona yakın işvereni ilgilendiren asgari ücret rakamları ve asgari ücretteki artış oranı, esasen tüm ülke ekonomisini doğrudan etkilemektedir.

Bu çalışmanın amacı; Dünya'da ve Türkiye'de asgari ücretin nasıl uygulandığını, nasıl tespit edildiğini, tarihçesini açıklamak ve rakamlarla asgari ücretin maliyetini, artış oranlarını ve yeterliliğini analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Asgari Ücret, Asgari Ücretin Tespiti, Net ve Brüt Asgari Ücret

MINIMUM WAGE APPLICATION IN THE WORLD AND IN TURKEY

Abstract

The minimum wage is defined as the wage paid to the workers as a normal working day and it can satisfy the minimum requirements of the worker's food, housing, clothing, health, transportation and culturel expenses.

The minimum wage is of great importance in terms of economic, social and societal aspects. The first views on the minimum wage with significant effects extend to ancient Greece. It has a relatively short history to be considered in the modern sense of the minimum wage.

The minimum wage at the national level determined and enforced through independent committees or commissions, where the parties concerned with the working life are represented on equal terms.

In Turkey, the minimum wage figures and the increase in the minimum wage, which concern about 13 million workers and close to 3 million employers, directly affect the whole country's economy.

The aim of this study is to explain how the minimum wage is applied in the world and in Turkey, how it is determined, its history and to analyze the figures with the minimum wage cost, increase rates and sufficiency.

Key Words: Minimum Wage, Minimum Wage Determination, Net and Gross Minimum Wage

* Dr. Emin KURTCEBE, Denizli Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, eminkurtcebe@gmail.com

** SMMM Ali Osman HORZUM, Denizli Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Başkan Yrd., smmmaliosmanhorzum@hotmail.com

1. GİRİŞ

Ücret, geniş anlamda; “insan emeğinin bir bedeli”, genel anlamda; “işletmelerin kâr ve zararına bağlı olmayan, işveren tarafından emek sahibine ödenen, miktarı önceden belirlenmiş bir gelirdir.

Asgari ücret ise, işçilere normal bir çalışma günü karşılığı olarak ödenen ve işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım gibi zorunlu ihtiyaçlarını günün fiyatları üzerinden asgari düzeyde karşılamaya yetecek ücrettir. Ücretin en alt düzeyi olan asgari ücret, hem toplumsal açıdan hem de ekonomik açıdan oldukça önemli bir yapıya sahiptir.

Asgari ücret, yapısı gereği düşük gelirler için bir ücret koruması olması nedeniyle sosyal politikaların, ücretlerden alınan vergiler için önemli bir taban oluşturması nedeniyle maliye politikalarının konusunu oluşturmakta ve toplumun büyük bir bölümünü etkilemektedir. Bunlara ek olarak, liberal ekonomik sistemlerde işverenler açısından oldukça önemli olup, kamunun da asgari ücret düzeyine doğrudan maliye politikası araçları ile müdahalesi söz konusu olduğundan süreç; aynı zamanda toplumdaki tüm üretim güçlerini doğrudan etkilemektedir.

Ücretin en az düzeyi olarak tanımlanan asgari ücret; istihdam, gelir dağılımı, fiyatlar genel düzeyi, büyüme gibi makro ve mikro ekonomik değişkenler üzerinde yarattığı ekonomik etkileri nedeniyle de ekonomi politikaları açısından önemlidir. Aynı zamanda gelirin adil bölüşümü fonksiyonunu yerine getirebilmesi yönüyle toplumsal sorunlar üzerinde de etkileri söz konusudur.

Özetle, asgari ücret; mali yönü, ekonomik yönü, sosyal ve toplumsal yönü itibariyle büyük önem arz etmektedir.

2. ASGARI ÜCRETİN TANIMI VE AMAÇLARI

2.1. Asgari Ücretin Tanımı

Asgari ücrete ilişkin tanımlamalar gerek ulusal gerekse uluslararası mevzuatlarda yapılmaktadır. Asgari ücrete ilişkin tanımlamalarda farklı yaklaşımlar olabilmesine rağmen, nitelik ve amaçları genellikle uyumludur.

Asgari ücret, çalışan bir kişi ve ailesinin, günün ekonomik ve sosyal koşullarına göre temel ihtiyaçlarını karşılayarak insanca yaşamalarına olanak tanıyan ve işveren tarafından ödenmesi zorunlu en düşük ücrettir. Bu yönüyle asgari ücret, bir üretim faktörü olarak emeğin bedeli olmanın ötesinde, insanın yaşaması ve varlığını sürdürmesi için gerekli olan en alt düzeydeki gelir kaynağıdır.

Diğer bir ifadeyle, asgari ücret; bağımlı statüler altında çalışanların, yaşamlarını insan onuruna yaraşır biçimde sürdürebilmelerinde yeterli olabilecek biçimde kamu otoritesi tarafından belirlenen ve hukuki düzenlemeler ile ülke genelinde yürürlüğe konulan en az ücret düzeyidir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 23. maddesinin 3. fıkrasında, herkesin kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır ve gerekirse her türlü sosyal koruma önlemleriyle desteklenmiş bir yaşam sağlayacak adil ve elverişli bir ücrete hakkı olduğu belirtilmektedir.

4857 sayılı İş Yasası çerçevesinde çıkarılan Asgari Ücret Yönetmeliği asgari ücreti; “İşçilere normal bir çalışma günü karşılığı olarak ödenen ve işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarını günün fiyatları üzerinden asgari düzeyde karşılamaya yetecek ücret” olarak tanımlamaktadır.

2.2. Asgari Ücretin Amaçları ve Özellikleri

Asgari ücret; genel olarak, bir taraftan çalışanlara insan olmaları nedeniyle sosyal bakımdan uygun asgari yaşam düzeyi sağlamaya elverişli olan, diğer taraftan işverenlerin daha düşük ücret ödemelerini engelleyen zorunlu karaktere sahip bir ücrettir.

Devlet tarafından yasal olarak asgari ücretle amaçlanan, daha düşük bir ücretin ödenmemesini güvenceye kavuşturmadır. Ayrıca asgari ücret; iş sözleşmesiyle çalışan ve 4857 sayılı İş Kanunu kapsamında olan veya olmayan, her türlü işçinin ekonomik ve sosyal durumlarının düzenlenmesi için belirlenir. Bu durum, Anayasanın “sosyal devlet” ilkesi ile asgari ücretin tespit usulleri ihdasına ilişkin, Uluslararası Çalışma Örgütü 26 no’lu asgari ücret belirleme yöntemi hükümlerine uygun bir düzenlemedir.

2.2.1. Genel Amaçları

Asgari ücretin genel amacı, uygun asgari yaşam düzeyini sağlamaktır.

- Düşük ücretleri çalışanın geçimini sağlayacak bir düzeye yükseltmek,
- Ani ücret düşmelerine karşı çalışanları korumaktır.

2.2.2. Özel Amaçları

Asgari ücretin özel amacı, ekonomik ve sosyal yaşamın çeşitleri yönleri üzerinde etkin korunabilir ve sürdürülebilir bir yapı oluşturmaktır.

- Devletin önemli bir ücret politikası aracı olması,
- “Eşit işe eşit ücret ilkesi”,
- Ücret yelpazesindeki anormal farkları önlemek,
- Emek sömürsünün önüne geçebilmek,
- İşverenler arasında haksız rekabeti önlemek,
- Sosyal yardım mekanizmalarının yükünü hafifletmek

Genel ve özel amaçlar çerçevesinde Asgari Ücret’in özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Hukuki altyapısı gereği bağlayıcıdır. Mevzuat hükümleri belirlenerek ile yürürlüğe konulmuştur. Taraflar arasında pazarlık konusu yapılamaz. İşverenin hukuki ve cezai bir sorumluluğu bulunmaktadır.
2. Salt işçi statüsü altında çalışanları değil, kamuda çalışanlar dahil bağımlı statü altında tüm çalışanları içine alması nedeniyle kapsamı geniştir.
3. Milli gelirin adil bir biçimde bölüşümüne yardımcı olan sosyal politika aracıdır.
4. Dünyada ve ülkemizdeki çalışan nüfusun büyük bir kısmını doğrudan ilgilendirdiği için üretime ve tüketime etkisi büyüktür.
5. Ülkenin ekonomik ve toplumsal alanlarına doğrudan ve dolaylı yansımaları vardır.
6. İnsanca yaşama ve temel ihtiyaçları karşılama açısından büyük önem arz etmektedir.
7. İkramiye ve tazminat hesaplarında ölçüt olarak kullanılır. Gerçek satın alma gücünü en iyi şekilde yansıtabileceği düşünülür.

3. ASGARI ÜCRETİN TARİHÇESİ

Önemli etkilere sahip asgari ücrete ilişkin ilk görüşler antik Yunan'a kadar götürülse de modern anlamıyla asgari ücretin ele alınması oldukça kısa bir geçmişe sahiptir. İşçi sınıfının sosyal bir sınıf olarak henüz açıkça ortaya çıkmadığı, işçi ile işveren arasında kesin sınıflaşmanın bulunmadığı ortaçağ lonca sisteminde bugünkü manasıyla bir asgari ücret tespitinde bulunulmamıştır (Üzüm, 2011;16). Ortaçağda gerek batı, gerek doğu dünyasında mesleki birlikler olarak loncalar meslek üyelerinin bütün ihtiyaç ve yükümlülüklerini inceden inceye düzenledikleri için, o dönemde ücret tespiti ile amaç, iktisadi olarak zayıf bir sosyal sınıfın asgari geçim imkanlarına sahip olması değil, meslek üyeleri arasındaki haksız rekabeti önlemek ve malın kalitesinin düşmesini engellemek olmuştur (Kutal, 1969; 17). Orta çağ düşünürlerince ileri sürülen adil fiyat kavramından hareketle, kilise “adil ücret” tanımını ortaya atmıştır. 15. Yüzyılda, Floransalı bir din adamı olan Antonius tarafından ortaya atılan adil ücret, işçiye kendi sosyal seviyesine göre ailesi ile birlikte yaşama imkanı veren bir ücret düzeyi olarak tanımlanmıştır (Korkmaz, 2003; 5, Çımat ve Erdal, 2007; 22).

Bu dönemden itibaren her tarafta hüküm süren liberalizm kuramının etkisi altında Cantillon, Turgot ve Adam Smith tarafından ortaya konulup David Ricardo'nun katkıları ile geliştirilen doğal ücret kavramı, işçilerin yaşamasına ve sayıca artmaksızın veya azalmaksızın neslini sürdürmeye imkan veren bir fiyat olarak tanımlanmıştır (Kazgan, 1974; 89).

Dünyadaki ilk asgari ücret uygulamaları, 1894'de Yeni Zelanda'da, 1896'da Avustralya'da ve 1929'da İngiltere'de uygulamaya konmuştur (Türk-İş, 1978; 16).

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO), 1928'de kabul ettiği 26 sayılı Asgari Ücret Belirleme Yöntemleriyle ilgili Sözleşme ile asgari ücrete uluslararası bir ölçüt getirildi. Bu tarihten sonra asgari ücret uygulaması önce Avrupa'ya sonra da tüm Dünya'ya yayıldı. Türkiye, ILO'nun 16.6.1928 tarihli Asgari Ücret Tespit Usulleri İhdasına ilişkin 26 sayılı Sözleşmesini 1973 yılında, 28.06.1951 tarihli “Tarımda Asgari Ücret Tespiti Usulleri Hakkında 99 sayılı Sözleşmesini” ise 1969 yılında kabul etmiştir.

Türkiye'de asgari ücretle ilgili düzenlemeler Osmanlı ve Selçuklu dönemlerine kadar uzanmaktadır. Osmanlı ve Selçuklu çalışma hayatında “ahi örgütleri” çeşitli düzenleyicilik fonksiyonları görmüş, bu örgütler fiyatlara müdahale etmiş, usta, kalfa ve çıraklar arasındaki ilişkileri düzenleyerek, Türk esnaf ve işçisine uygun hayat koşulları sağlama konusunda önemli roller üstlenmiştir (Üzüm, 2011; 16).

Osmanlılar döneminde, devletin asgari ücret konusunda bilinen ilk müdahalesi 1806 tarihinde olmuştur. Bu tarihte yayınlanan fermanla, o zamanki para birimi ile belli işlerde çalışan işçilerin ücretleri tespit edilmiştir (Gerek, 1999: 27).

1923 yılında, yapılan Türkiye İktisat Kongresinde, belediye meclislerinin üç ayda bir asgari ücret hadlerini geçim şartlarına göre tespit ve ilan etmeleri kararlaştırılmış fakat uygulama imkanı olmamıştır (Ağaoğlu, 1987; 75).

Cumhuriyet döneminde, 1936 tarih ve 3008 sayılı İş Kanunu ile birlikte asgari ücret belirlenmiştir. 3008 Sayılı kanunda öngörülen asgari ücrete ilişkin yönetmeliğin 1951 yılına kadar hazırlanamaması nedeniyle, asgari ücret uygulamasına ancak 15 yıl sonra başlanabilmektedir. 1967 Yılına kadar yürürlükte olan bu mevzuat doğrultusunda asgari ücret mahalli komisyonlar tarafından belirlenmiştir. 1951–1967 Yılları arasında, komisyonlarda koordinasyon eksiklikleri, komisyonların asgari ücret mekanizmasını tam olarak algılayamamaları ve ortaya çıkan sorunları giderecek etkin bir kurumsal yapının bulunmaması nedeniyle asgari ücret uygulaması amacına tam olarak erişememiştir. (Korkmaz, 2003; 237).

1951-1967 Yılları arasındaki asgari ücret uygulamasından istenilen sonuçların alınmaması üzerine, 1967 yılında çıkarılan 931 sayılı İş Kanunu ve 1968 tarihli Asgari Ücret Yönetmeliği ile bu konuda yeni düzenlemeler yapılmıştır. Mahalli Komisyon sisteminden tamamen vazgeçilerek asgari ücreti tespit yetkisi, merkezi ve her bakımdan yetkili bir kurula verilmiştir. Belirlenen bu esaslar, gerek 1475 sayılı İş Kanununun ve 1972 tarihli Asgari Ücret Yönetmeliğinin, gerekse bugün yürürlükte bulunan 4857 sayılı İş Kanunu ve 2004 tarihli Asgari Ücret Yönetmeliğinin esasını teşkil etmektedir (Yılmaz, 2005; 25).

Uluslararası düzenlemeler kapsamında Türkiye, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesini 1948 yılında, Avrupa Konseyince 1961 yılında kabul edilen Avrupa Sosyal Şartı'nı da 1989 yılında onaylamıştır. Ancak, Türkiye söz konusu şartın asgari ücreti düzenleyen 4. maddesinin 1. fıkrasını onaylamamıştır. Bunun nedeni, ülkemizde asgari ücret tespitinde işçi ailesinin ihtiyaçları değil sadece işçinin kendisinin ihtiyaçlarının dikkate alınmasının olduğu belirtilmektedir.

4. ASGARİ ÜCRETİN TESPİTİ

Asgari ücret; dünyanın dört bir yanında ve Türkiye’de en çok tartışılan konulardan biri durumundadır. İktisat bilimi ve felsefenin uzun yıllardır cevap aradığı “asgari ücret nedir ve nasıl belirlenmelidir” sorusuna her ülke farklı şekilde yanıt vermektedir. Bu farklı yanıtların belirlenmesinde ise en önemli etken olarak o ülkenin toplumsal koşullarını ortaya koyan istatistikler ve veriler öne çıkmaktadır. Sosyal adalet ve eşit gelir dağılımını sağlamak için en temel önlemlerden biri olarak gösterilen asgari ücretin belirlenmesinde her toplumun kendi koşullarını saptaması büyük önem arz etmektedir. Genellikle asgari ücretin belirlenmesinde sosyal refah koşullarının sağlanmasına önem verilmektedir. Hatta bazı ülkelerde bölgesel farklılıklar kapsamında asgari ücret uygulamaları da çeşitlilik göstermektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) üyesi ülkelerin büyük bir kısmı, asgari ücretin tespitinde, sosyal ücret esasını kabul etmiştir. Bu çerçevede ILO'ya göre asgari ücretin saptanmasında; meslek, iş sektörü, coğrafi bölge ile asgari ücretin kapsamındaki özel kategorideki işçiler yer almaktadır. Ancak istisnai bazı meslek ve sektörler asgari ücret kapsamının dışında olabilir. Asgari ücretin saptanması; ülkelerin yasal düzenlemeleri, sosyal faktörleri (işçilerin ve ailelerinin ihtiyaçları, yaşam maliyeti, ülkedeki ücret düzeyi ve gelir durumu) ile ekonomik faktörleri, işverenlerin ödeme gücü ve enflasyon dikkate alınarak yapılmak durumundadır.

ILO, asgari ücretin belirlenmesinde altı temel ilkeye dikkat etmektedir. (Şeker ve Küçükbayrak, 2012; 6) Bunlar:

1. İşçinin ve bakmakla yükümlü olduklarının ihtiyaçları;
2. Ülkedeki genel ücret seviyesi;
3. Yaşam maliyeti ve bu maliyetteki değişiklikler;
4. Sosyal güvenlik hakları;
5. Diğer sosyal grupların yaşam standartları
6. Ekonomik faktörlerdir (ekonomik gelişmenin gereksinimleri, verimlilik düzeyi ve istihdam düzeyi vb.)

Asgari ücret; dünya genelinde, çalışma yaşamı ile ilgili tarafların eşit koşullar altında temsil edildikleri, bağımsız kurul veya komisyonlar aracılığı ile tespit edilmekte ve yürürlüğe konmaktadır.

Avrupa Birliği, üye ülkeler arasında bütünlüğü sağlamak açısından asgari ücret dışında birçok konuda ortak politikalar gerçekleştirmiştir. Ancak AB ülkeleri kendi ulusal asgari ücretlerini kendi sosyo-ekonomik durumlarına göre belirleyebildiğinden AB ülkelerinde mevcut asgari ücret uygulamaları ülkeler arasında farklılıklar göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde asgari ücret; 25 AB ülkesinin 6'sında (Avusturya, Danimarka, Finlandiya, İsveç, İtalya ve Güney Kıbrıs) toplu sözleşmelerle, 19'ünde ise (Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, Lüksemburg, Portekiz, Yunanistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya) ulusal seviyede yasayla tespit edilmektedir.

Avrupa Birliği'nin en yüksek nüfusuna ve en büyük ekonomisine sahip olan Almanya'da, asgari ücret uygulaması 01.01.2015 tarihi itibarıyla başlamıştır. İşveren ve işçilerden oluşan özel asgari ücret komisyonu, 2016 yılında saatlik 8,50 € olan asgari ücreti, 2017 yılı için saatlik 8,84 €'ya yükseltmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde asgari ücret, aylık veya günlük olarak değil, çalışılan saate göre hesaplanmaktadır. Saatlik minimum ücret hesaplaması çerçevesinde, eyaletlere göre ve işletmenin istihdam ettiği işçi sayısına göre asgari ücret farklılaşmaktadır. ABD'de federal seviyede saat başına asgari ücret, son 6 yıldır 7,25 dolar seviyesindedir. Eyalet yönetimi ve sendikalar arasındaki anlaşmaya göre saat başına 15 dolar asgari ücret 2022 yılında büyük işletmelerde, 2023 yılında ise küçük işletmelerde yürürlüğe girecektir.

Küreselleşme sürecinin büyük mucizesi Çin'de asgari ücret belirlenirken her bölge kendi ekonomik durumuna göre bir sınır belirlemektedir. Belirlenen sınırlar yerel hükümetlere sunulmakta ve hükümetler de o bölge için asgari ücreti tespit etmektedir.

Japonya'da asgari ücretin belirlenmesi bölgeye ve bölgedeki endüstriye göre değişmektedir. Endüstriyel asgari ücretler belli sektörler için olup genellikle bölgesel asgari ücretten daha yüksektir. Bölgesel ve endüstriyel asgari ücret arasında fark var ise çalışanlara ikisi arasından yüksek olanı ödenmektedir.

Rusya'da asgari ücret belirlenirken çalışanın rahat bir şekilde yaşayıp yaşayamayacağı göz önünde bulundurulmaktadır. Rusya'da asgari ücret; Rus hükümetinin 19.06.2000 tarihinde getirdiği yasaya göre işçi sendikaları, şirket sahipleri ve yerel teşkilatlar arasındaki anlaşmalara bağlı olarak düzenlenmektedir. 01.07.2016 Tarihi itibarıyla Rusya'da asgari ücret 7.800 Ruble (yaklaşık 124 USD) olarak belirlenmiştir.

Hindistan'da asgari ücret uygulamasında; saatlik, günlük, haftalık, aylık oranlara göre pek çok asgari ücret şekli söz konusudur. Asgari ücretler; bölgesel, sektörel, mesleki ustalık düzeyi gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak da değişmektedir. Başkent Delhi'de, bir işçinin aylık asgari ücreti 2016 yılı resmi rakamlara göre 9.178 INR – Hint Rupisi (yaklaşık 410 TL). Ayrıca Hindistan'da asgari ücret belirlenirken yasalara göre 6 ölçüte dikkat edilmektedir:

1. Ailede her çalışan için üç tüketim maddesi.
2. Yetişkin bir Hindistanlının günlük 2700 kalori alabilecek kadar yemek yiyebilmesi.
3. Ailenin yılda belirli sayıda kıyafet alabiliyor olması.
4. Kira ücretleri
5. Elektrik, su, benzin gibi ihtiyaç giderlerinin asgari ücretin %20'sine denk gelmesi.
6. Sağlık, eğitim gibi ihtiyaçların asgari ücretin %25'ine denk gelmesi.

Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ve yürürlükteki yasal düzenlemelerle, çalışanlara ve onların ailelerine saygın bir yaşam standardının sağlanması temel bir hak olarak ele alınmış, devlete de bu konuda çeşitli sorumluluklar yüklenmiştir (Korkmaz ve Avsallı, 2012; 152).

Türkiye’de asgari ücret, anayasa tarafından güvenceye alınmış, iş kanunu ve bu kanun gereği uygulama yönetmeliği çerçevesinde yasal altyapısı tamamlanmış bir niteliğe sahiptir. Asgari ücret, işçi ve işveren temsilcileri ile devlet yetkililerinin oluşturduğu Asgari Ücret Tespit Komisyonu tarafından tespit edilmektedir. Asgari Ücret Tespit Komisyonu, 15 üyeden oluşmaktadır. Bu üyelerin dağılımı ise şöyledir; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığında iki temsilci, TÜİK temsilcisi, Hazine Müsteşarlığı temsilcisi, Kalkınma Bakanlığı temsilcisi, bünyesinde en çok işçiyi bulandıran en üst işçi kuruluşunun değişik işkolları için seçeceği beş temsilci ve bünyesinde en çok işvereni bulandıran işveren kuruluşunun değişik işkolları için seçeceği beş temsilcidir. Komisyonun kararları kesin olmakla birlikte kararlar Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girer.

Asgari Ücret Tespit Komisyonu, asgari ücretin belirlenmesinde;

- Ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik durumu,
- Ücretliler için geçim endekslerini,
- Fiilen ödenmekte olan ücretlerin genel durumunu ve
- Geçim şartlarını

göz önünde bulundurmaktadır.

Asgari ücret, bütün işkollarını kapsayacak şekilde belirlenir. Ücretin, bir günlük olarak belirlenmesi esastır. Aylık, haftalık, saat başına, parça başına veya yapılan iş tutarına göre ücret ödenen durumlarda gerekli ayarlamalar buna göre yapılır.

Türk asgari ücret sistemi anayasal güvenceye sahip, uluslararası sözleşmelerden beslenen ve İş Kanunu içinde bir düzenlemeye sahip olup ayrıca uygulama konusunda da bir yönetmeliğe sahip bulunmaktadır.

Anayasa, sosyal devlet ilkesinin gereği olarak, “Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri” için gerekli tedbirlerin alınmasını ve asgari ücretin tespitinde çalışanların geçim şartları ile ülkenin ekonomik durumu da göz önünde bulundurulması konusunu düzenlemiş bulunmaktadır. 4847 Sayılı İş Kanunu, asgari ücretin kapsamını geniş tutmuş, iş sözleşmesine tabi olarak çalışan bütün işçilere asgari ücret hakkını tanımıştır. 01.08.2004 Tarihinde yayımlanan Asgari Ücret Yönetmeliğinde asgari ücreti; “işçilere normal bir çalışma günü karşılığı ödenen ve işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarını günün fiyatları üzerinden asgari düzeyde karşılamaya yetecek ücret” olarak tanımlamıştır. Aynı yönetmelikte, “işçilere, saptanan asgari ücretlerden düşük ücret ödenemeyeceğini ve hizmet akitlerine ve toplu iş sözleşmelerine, asgari ücretten daha düşük ücret ödenmesini öngören hükümler konamayacağını” açıkça düzenlemiştir. Asgari ücretin belirlenmesinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ile benzeri sebeplere dayalı herhangi bir ayırım yapılmamaktadır.

İşçi, işveren ve hükümet temsilcilerinden oluşan, 4857 sayılı İş Kanununun 39. maddesi gereğince; bu kanun kapsamında olan veya olmayan, iş sözleşmesi ile çalışan her türlü işçinin asgari ücretini tespit etmekle görevli Asgari Ücret Tespit Komisyonu, 06.12.2016 tarihinde başladığı çalışmalarını 29.12.2016 tarihine kadar sürdürmüş ve yapılan 4 toplantı sonucunda;

1. Milli seviyede, tek asgari ücret tespitine oybirliğiyle,
2. İşçinin bir günlük normal çalışma karşılığı asgari ücretinin, 01.01.2017 – 31.12.2017 tarihleri arasında 59,25 TL olarak tespitine, işçi temsilcilerinin muhalefetine karşılık oyçokluğuyla,
3. İşbu kararın, 4857 sayılı Kanununun 29. maddesine dayanılarak hazırlanan Asgari Ücret Yönetmeliği’nin 11. maddesi gereğince Resmi Gazete’de yayımlanmasına oybirliğiyle karar verilmiştir.

5. TÜRKİYE’DE ASGARI ÜCRET UYGULAMASI

5.1. Asgari Ücretin Maliyeti

Genellikle, dünyada ve Türkiye’de, bir işletmeye bağlı olarak çalışanlar, tek gelir kalemine sahiptir. İşverenler için ise çalışanlara ödenen ücretler maliyet unsurudur. Dolayısıyla çalışan için en önemli ve tek gelir kaynağı, işveren için ise maliyet unsuru olduğundan asgari ücret, hem toplumsal açıdan hem de ekonomik açıdan oldukça önemli bir yapıya sahiptir.

Asgari Ücret Tespit Komisyonunca, 01.01.2017 - 31.12.2017 dönemi için 2017 Yılı Asgari Ücreti net 1.404,06 TL, brüt 1.777,50 TL olarak belirlenmiştir. Aşağıdaki tablolarda, 2017 yılına ilişkin Asgari Ücret ve Asgari Ücretin İşverene Maliyeti detaylı olarak yer almaktadır.

Tablo 1: 2017 Yılı (01.01.2017 – 31.12.2017) Asgari Ücret

Brüt Ücret	1.777,50 TL
Sigorta Primi İşçi Payı (%14)	248,85 TL
İşsizlik Sigortası Primi İşçi Payı (%1)	17,78 TL
Gelir Vergisi Matrahı	1.510,88 TL
Gelir Vergisi (%15)	226,63 TL
Damga Vergisi (%07,59)	13,49 TL
Kesintiler Toplamı	506,75 TL
Asgari Geçim İndirimi* (Bekâr ve Çocuksuz)	133,31 TL
NET ÜCRET (Asgari Ücret + AGİ)	1.404,06 TL

*Asgari Geçim İndirimi (AGİ); medeni duruma, eşin çalışmasına ve çocuk sayısına göre değişiklik gösteren, 16 yaşından büyük tüm çalışanların asgari geçimini sağlayacak kısmının toplam gelirinden çıkarılmasıyla vergi dışı bırakılmasıdır. AGİ, işiye işveren tarafından devlet adına ödenir ve işverenin gelir vergisinden düşülür.

Tablo 2: 2017 Yılına İlişkin Asgari Ücretin İşverene Maliyeti

Brüt Asgari Ücret	1.777,50 TL
SGK Primi İşveren Payı (%20,5*)	364,39 TL
İşsizlik Sigorta Primi İşveren Payı (%2)	35,55 TL
İşverene Toplam Maliyeti	2.177,44 TL

* 5510 sayılı Kanununun 81. maddesinin (ı) bendinde belirtilen şartları sağlayan işverenlere, SGK primi işveren payında 5 puanlık indirim söz konusudur. Bu durumda, gerekli şartları sağlayan işverenler için, SGK primi işveren payı %15,5 ve toplam maliyet ise 2.088,56 TL olmaktadır.

Türkiye’de, yaklaşık 13 milyon çalışanı ve 3 milyona yakın işvereni ilgilendiren asgari ücret rakamları ve asgari ücretteki artış oranı, esasen tüm ülke ekonomisini doğrudan etkilemektedir.

5.2. Asgari Ücret Tahakkuku ve Ödemesinin Muhasebe Kaydı

Ücret ödemeleri, belirli şartlar dahilinde işletmeler için gider niteliğinde olan harcamalardır. Ücretlerin gider niteliği kazanabilmesi için muhasebe kayıtlarına doğru bir şekilde kaydedilmesi büyük önem taşımaktadır. Öncelikle, ücret giderleri ile ilgili ayrıntılı ücret bordrosu düzenlenir. Daha sonra, ücret tahakkuk kaydı yapılarak kanuni defterlere kaydedilmek yoluyla muhasebeleştirilir. (Güvercin ve Mil, 2016; 59).

2017 Yılı Ocak ayına ilişkin Asgari Ücret'in tahakkuku ve ilgili ödemelerin muhasebe kayıtları aşağıda belirtilen şekilde yapılmaktadır:

Mad. No	AÇIKLAMA	BORÇ	ALACAK
131.01.2017..... 770 Genel Yönetim Giderleri Hesabı 770.01 Personel Giderleri 770.01.01 Brüt ücret 1.777,50 770.01.02 Sigorta primi işveren payı 364,39 770.01.03 İşsizlik sigortası işveren payı 35,55 335 Personele Borçlar Hesabı Net Ücret 1.270,75 360 Ödenecek Vergi ve Fonlar Hs. 360.01 Gelir vergisi 226,63 360.02 Damga vergisi 13,49 361 Ödenecek Sosyal Güv. Kesintileri Hs. 361.01 SGK işçi payı 248,85 361.02 SGK İşveren payı 364,39 361.03 İşsizlik sigortası işçi payı 17,78 361.04 İşsizlik sig. işveren payı 35,55 <i>Ocak ayı ücret tahakkuku</i>	2.177,44	1.270,75 240,12 666,57
231.01.2017..... 360 Ödenecek Vergi ve Fonlar Hs. 360.01 Gelir Vergisi 133,31 335 Personele Borçlar Hesabı Asgari Geçim İndirimi 133,31 <i>Asgari Geçim İndiriminin Gelir Vergisinden Mahsubu</i>	133,31	133,31
331.01.2017..... 361 Ödenecek Sosyal Güvenlik Kesintileri Hs. 361.02 SGK İşveren payı 88,88 679 Diğer Olağandışı Gelirler <i>5510 sayılı Kanununun 81. maddesinin (ı) bendinde belirtilen şartları sağlayan işverenler için %5 oranındaki SGK Teşvikinin, Gelir olarak kaydı</i>	88,88	88,88

İşçiye, Vergi Dairesine ve Sosyal Güvenlik Kurumu'na yapılan ödemelere ilişkin muhasebe kaydı:

401.02.2017..... 335 Personele Borçlar Hesabı Net Ücret 1.270,75 AGİ 133,31 102 Bankalar <i>İşçinin Ocak ayı ücretinin ve AGİ'nin bankadan ödenmesi</i>	1.404,06	1.404,06
526.02.2017..... 360 Ödenecek Vergi ve Fonlar Hs 360.01 Gelir vergisi 93,32 360.02 Damga vergisi 13,49 102 Bankalar <i>Gelir ve Damga Vergisinin bankadan ödenmesi</i>	106,81	106,81
628.02.2017..... 361 Ödenecek Sosyal Güvenlik Kesintileri Hs 361.01 SGK işçi payı 248,85 361.02 SGK İşveren payı 275,51 361.03 İşsizlik sigortası işçi payı 17,78 361.04 İşsizlik sigortası işveren payı 35,55 102 Bankalar <i>SGK Primlerinin bankadan ödenmesi</i>	577,69	577,69

Yukarıdaki örneğe göre; işçinin maaşı ay sonu itibariyle hesabına tahakkuk etmekte, maaş ödemesi de müteakip ayın başında yapılmaktadır.

Asgari ücrete ilişkin hesaplamalar ve muhasebe kayıtları yapılırken, işverenin 5510 sayılı kanunun 81. maddesinin (1) bendinde belirtilen şartları sağladığı varsayılmıştır. İşveren bu şartları sağlamıyorsa, 3 nolu muhasebe kaydı yapılmayacak ve SGK İşveren Payı 364,39 TL'de kalacaktır.

Yukarıdaki örnekte; işçinin, bekar ve çocuksuz bir çalışan olduğu varsayılmıştır. İşçinin medeni durumu, evli ise eşinin çalışma durumu ve çocuk sayısına göre alacağı AGİ miktarı değişiklik gösterecektir.

5.3. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Asgari Ücret

Aşağıdaki tabloda; TL ve USD bazında son 20 yıla ait Asgari Ücret rakamları, asgari ücretteki artış oranları ve aylık olarak hesaplanmış Kişi Başına Düşen Milli Gelir rakamları yer almaktadır.

2016 Yılına kadar olan asgari ücret rakamları, yıl içindeki ortalama aylık rakamlardır. Fiyatlar genel düzeyinin sürekli değiştiği enflasyonist dönemlerde, yıl içerisinde, asgari ücrette artışlar yapılmıştır. Asgari ücret, 2016 yılından itibaren tam yılı kapsayacak şekilde tespit edilmeye başlanmıştır.

2017 Yılına kadar, USD bazında asgari ücretin hesaplanmasında, yıllık ortalama kur dikkate alınmış, 2017 yılı için yılbaşındaki USD kuruna göre hesaplama yapılmıştır.

Tabloda aylık olarak hesaplanan Kişi Başına Düşen Milli Gelir rakamları, 2006 ve 2016 yıllarında GSYH’nin tespitinde yapılan düzenlemeler neticesinde değişiklik göstermektedir.

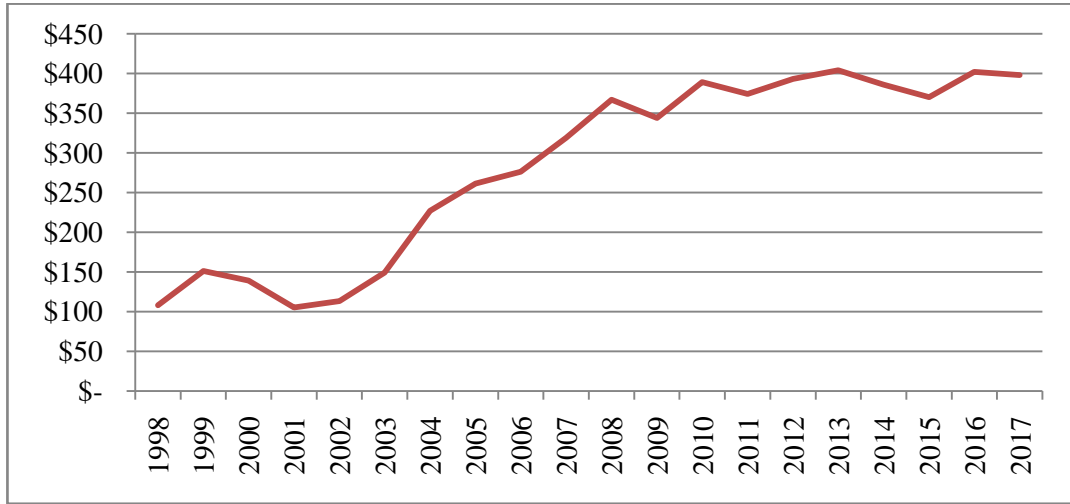
Tablo 3: Yıllar İtibariyle Asgari Ücret

Yıl	Asgari Ücret (TL)	TL Bazında Artış Oranı	Asgari Ücret (USD)	USD Bazında Artış Oranı	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (Aylık)
1998	27,97 TL		108 USD		362 USD
1999	64,54 TL	%131	151 USD	%40	326 USD
2000	84,20 TL	%30	139 USD	%-8	344 USD
2001	111,03 TL	%32	105 USD	%-24	252 USD
2002	173,90 TL	%57	113 USD	%8	291 USD
2003	225,99 TL	%30	149 USD	%32	380 USD
2004	310,65 TL	%37	227 USD	%52	480 USD
2005	350,15 TL	%13	261 USD	%15	585 USD
2006	380,46 TL	%9	276 USD	%6	632 USD
2007	411,09 TL	%8	319 USD	%16	770 USD
2008	492,40 TL	%20	367 USD	%15	870 USD
2009	536,80 TL	%9	344 USD	%-6	713 USD
2010	587,84 TL	%10	389 USD	%13	835 USD
2011	644,45 TL	%10	374 USD	%-4	872 USD
2012	720,46 TL	%12	393 USD	%5	875 USD
2013	788,34 TL	%9	404 USD	%3	901 USD
2014	868,51 TL	%10	386 USD	%-4	867 USD
2015	974,80 TL	%12	370 USD	%-4	765 USD
2016	1.300,99 TL	%33	402 USD	%9	901 USD
2017	1.404,06 TL	%8	398 USD	%-1	

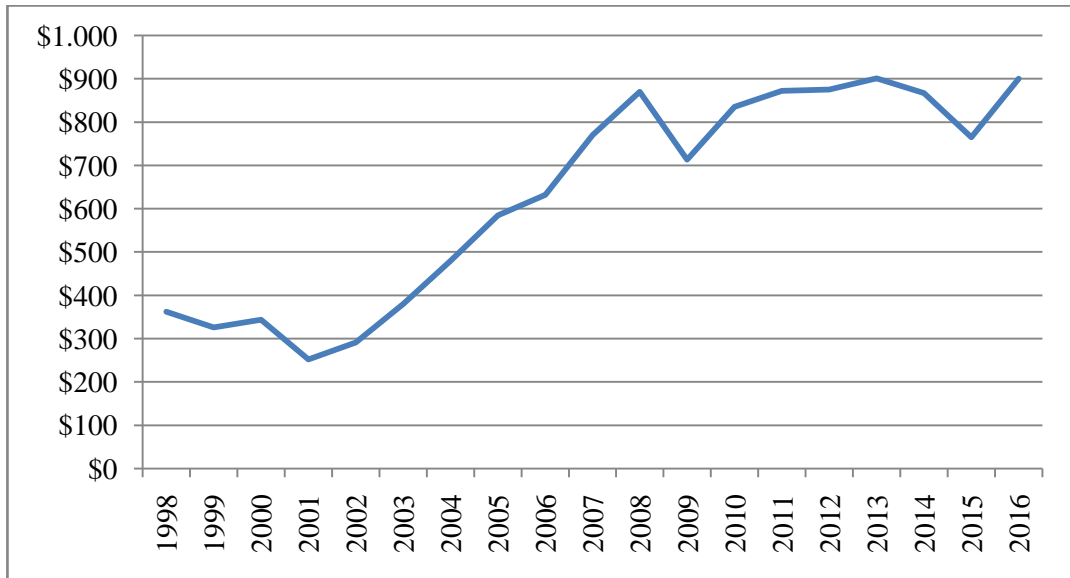
Tablodaki veriler ışığında; asgari ücretteki TL bazında en yüksek artış %131’lik oranla 1999 yılında iken, USD bazında en yüksek artış ise %52’lik oranla 2004 yılında yaşanmıştır. USD bazında asgari ücretin en yüksek olduğu yıl 2013 yılı iken, en düşük olduğu yıl 2001 yılıdır. 2001 Yılında yaşanan ekonomik krizle birlikte dolar kurunun yükselmesi sonucu asgari ücret, USD bazında, bir önceki yıla göre %24 oranında düşmüştür.

Yukarıda tablo halinde verilen rakamlar, aşağıda grafiğe dökülmüştür. Asgari ücretin yıllar itibariyle değişimi ve kişi başına düşen milli gelir grafiklerinde görüleceği üzere; son 20 yıllık süreç içerisinde, 2002 yılından itibaren, USD bazındaki her iki rakam da 2009 yılına kadar yükselen bir ivme ile artış göstermiş, 2009 yılından 2017 yılına kadar ise düşük bir volatilité ile seyretmiştir.

Grafik 1 – Asgari Ücretin Yıllar İtibariyle Değişimi

Grafik 2 – Kişi Başına Düşen (Aylık) Milli Gelirin Yıllar İtibariyle Değişimi

Son 20 yılda, USD bazında, Kişi Başına Düşen Milli Gelir, yaklaşık %248 artarken; asgari ücret, yaklaşık %370 artış göstermiştir. Bu durum, asgari ücretli çalışanlar açısından olumlu bir göstergedir, ancak; sadece bireysel tüketim göz önüne alınarak belirlenen asgari ücret, yeterli seviyede değildir.

TÜRK-İŞ (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu) 1987 yılından bugüne, 30 yıldır her ay düzenli olarak “açlık ve yoksulluk sınırı” araştırması yapmakta ve çalışanların içinde buldukları geçim şartlarını ortaya koymaktadır. “Açlık Sınırı” dört kişilik bir ailenin, sağlıklı ve dengeli beslenebilmesi için bir ayda gıda için yapması gereken asgari mutfak harcamaları tutarını tanımlamaktadır. “Yoksulluk Sınırı” ise, yeterli hayat standardında yaşayabilmek için gerekli olan minimum gelir miktarıdır. TÜRK-İŞ Araştırmasının, 2017 Nisan ayı sonucuna göre; dört kişilik bir ailenin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken aylık gıda harcaması tutarı (açlık sınırı) 1.518 TL, gıda harcaması ile birlikte giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer aylık harcamaların toplam tutarı ise (yoksulluk sınırı) 4.944,63 TL olmuştur. Bekar bir çalışanın aylık yaşama maliyeti ise 1.899,03 TL olarak gerçekleşmiştir. Bu veriler ışığında, Türkiye’deki Asgari Ücretin yetersiz olduğu net olarak görülmektedir.

Türkiye’de uygulanan asgari ücret yeterli seviyede değildir ancak asgari ücrette artış yaparken; ülkenin ekonomik durumu ve ekonomik projeksiyon mutlaka dikkate alınmalıdır. Çünkü asgari ücretteki artış; doğrudan veya dolaylı olarak birçok göstergelyi beraberinde etkilemektedir.

Asgari ücretteki artış temel olarak aşağıda belirtilen parametreleri doğrudan etkilemektedir:

- İşçi ve işveren sosyal güvenlik primleri
- Bağ-Kur primleri
- Genel Sağlık Sigortası primi
- İşsizlik Sigortası primi
- Sosyal Güvenlik Destek Primi
- Kıdem tazminatı
- İhbar tazminatı
- Sosyal Güvenlik Kurumu idari para cezaları
- Çeşitli vergilerle ilgili para cezaları
- Ücretten kesilen gelir ve damga vergisi
- Çıraklar ve stajyer öğrencilerin SGK primleri ve ücretleri
- Doğum, askerlik ve yurtdışı borçlanması
- İsteğe bağlı sigorta primleri
- Taksici, dolmuşçu, rehber ve part - time çalışanların sigorta primleri
- İkili sözleşme bulunmayan ülkelere çalışmaya giden işçilerin sigorta primleri
- Geçici işsizlik ödeneği
- İşsizlik maaşı
- Asgari geçim indirimi
- Evde bakım ücreti
- 65 yaş ve engelli aylığı kriteri
- Emekli aylıkları
- Teşvik uygulamalarındaki sübvansiyonlar
- Bireysel Emeklilik Sigortası için sağlanan devlet katkısı
- Genel Sağlık Sigortası ödemelerinde gelir testi kriteri

Asgari ücrette yüksek oranlı artışın yaratacağı etkiler, makro ve mikro ekonomi açısından, kısa dönem ve orta – uzun dönem etkileri olmak üzere ikiye ayırarak değerlendirilebilir.

Kısa dönemde; özel sektörde maliyetler artacak, işten çıkarmalar, kayıt dışı işçi çalıştırmalar ve dolayısıyla işsizlik oranında artış yaşanacak, maliyet artışları fiyatlara yansıtılacak ve enflasyonda yükseliş olacaktır. Görüleceği gibi kısa dönemli etkiler olumsuz etkilerdir. Kısa dönemde ortaya çıkabilecek olumsuzlukları giderebilmek için devlet, özel kesimin maliyet yükünün bir bölümünü üstlenmelidir ki, 2016 yılından itibaren devlet, asgari ücretin vergisel boyutunda kısmen destek sağlamaktadır.

Orta – uzun dönemde; asgari ücret ve paralel olarak diğer ücretlerdeki artış, tüketim eğilimi yüksek olan ücretli kesimin daha çok harcama yapabilmesine imkan sağlayarak talebin artmasına yol açacaktır. Talep artışı, üretimi ve dolayısıyla belirli oranda yatırımı artırarak ülkedeki büyümeyi de artıracaktır. Ekonominin canlanması, talebin ve büyümenin artması, özel kesimin cirolarında artışlar yaratarak, başlangıçtaki kayıplarını telafi edecek gelişmelere yol açabilecek ve istihdamda olumlu gelişmelere neden olabilecektir. Harcamalardaki artış, dolaylı vergilerin, gelirlerdeki artış da dolaysız vergilerin tahsilâtını artıracığı için devletin vergi gelirlerinde artış ortaya çıkacaktır. Görüleceği gibi orta – uzun dönemli etkiler olumlu etkilerdir. Bu olumlu ve olumsuz etkiler, süreç içerisinde iç içe yaşanabilecek durumlardır.

6. SONUÇ

Dünya’da ve Türkiye’de, bir sosyal politika aracı olarak piyasadaki ücretlerin minimum düzeyine müdahale edilerek gerçekleşen asgari ücret uygulaması, hem işçi hem de işveren açısından oldukça önemlidir. İşçi için gelir unsuru olan asgari ücret, işveren açısından ise bir maliyet unsurudur.

Asgari ücret düzeyi, genel ücret düzeyini de dolaylı olarak etkilediğinden, asgari ücretteki artış tüm çalışanların ücretlerini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Ayrıca, asgari ücretteki artış, birçok ekonomik parametreyi de beraberinde artırdığından, asgari ücrete ilişkin düzenlemeler ülke ekonomisi açısından büyük önem arz etmektedir.

Bir ülkede, üretimin emek faktörü olarak katkıda bulunan çalışanların, emeklerinin karşılığını gerçek anlamda almaları ve aldıkları ücretin insanlık onuruna yaraşır bir yaşama imkân vermesi gerekmektedir. Ancak, söz konusu asgari ücret düzeyi için gerekli olan ücret tutarının hesabı; ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye, ilden ile ve hatta kişiden kişiye farklılıklar göstermektedir. Bu çerçevede asgari ücretin; sektörel, bölgesel veya daha farklı sınıflandırmalar dikkate alınarak tespit edilmesi, daha gerçekçi rakamların belirlenmesine katkı sunabilir.

Ülkenin ekonomik gerçekleri, yaşam standartları ve genel beklentiler dikkate alınarak; işçinin, işverenin ve devletin mutabakatı içerisinde, makul ve kabul edilebilir bir asgari ücret uygulaması esas olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, N. (1987), Türkiye’de Teoride ve Uygulamada Asgari Ücret, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa
- Çımat, A. ve Erdal, A. (2007), *Asgari Gelir Hakkı*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Gerek, S. (1999), Türkiye’de Asgari Ücretler ve Enflasyon (1974-1999), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1094, Eskişehir.
- Güvercin, A. ve Mil, H.İ. (2016), *Sosyal Güvenlik Açısından İşçi Ücret Giderlerinin Muhasebe Uygulaması ve Denetimi*, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Yıl:2016, C:9, S:1, Ankara.
- Kazgan, G. (1974), *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, 2. Baskı, Bilgi Yayınları, İstanbul.
- Korkmaz, A. (2003), *Çağdaş Gelişmeler Açısından Asgari Ücret*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Korkmaz, A. (2003), *Çağdaş Gelişmeler Açısından Asgari Ücret: Genel Olarak Dünyada ve Türkiye’de*, Kamu-İş Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, A. ve Avsallı H. (2012), *Türkiye’de Asgari Ücretin Hukuksal Yönü*, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Yıl:2012, C:4, S:2, Alanya.
- Kutal, M. (1969), *Teorik Esasları ve Tatbikatı Bakımından Asgari Ücret*, Sermet Matbaası, İstanbul.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü (2012), Şeker, S.D. ve Küçükbayrak M., *Türkiye’de Bölgesel Asgari Ücretin Uygulanabilirliği, İş Gücü Piyasası Çalışma Raporları – 1*, Ankara.
- Türk-İş (1978), *Asgari Ücret, Türkiye ve Dünya Uygulaması*, Türk-İş Yayınları, No:19, Ankara.
- Üzüm, T. (2011), *Kesk Tarihi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, B. (2005), *Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Asgari Ücret: Karşılaştırmalı Bir Analiz*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- www.csgeb.gov.tr
- www.economy.gov.tr
- www.ilo.org
- www.resmigazete.gov.tr
- www.turkis.org.tr